

Sprakeloos (16)

Harrie Regtering¹

04072022

Het hekje tussen leven en dood

Ter nagedachtenis aan dode geliefden

Ouverture Ein Deutsches Requiem (Brahms, 1868)

*Herr, lehre doch mich, daß ein Ende mit mir haben muß,
und mein Leben ein Ziel hat, und ich davon muß.
Siehe, meine Tage sind einer Hand breit vor dir,
und mein Leben ist wie nichts vor dir.
Ach, wie gar nichts sind alle Menschen, die doch so sicher
leben.
Sie gehen daher wie ein Schemen
und machen ihnen viel vergebliche Unruhe;
sie sammeln und wissen nicht, wer es kriegen wird.
Nun, Herr, wes soll ich mich trösten? Ich hoffe auf dich.*

<https://www.youtube.com/watch?v=QfAkfcUFDTU>

Prachtig toch? Had het componeren van dit 'requiem'² voor Brahms dezelfde functie als de reeks Sprakeloos voor mij? Componeren en schrijven alsof je eeuwig leeft. Terwijl je tegelijkertijd beseft van je sterfelijkheid en deze ervaart in je dagelijks leven. Deze Sprakeloos gaat over het ontdekte hekje tussen leven en dood. De behandeling van dat hekje wordt ingeleid door een paar ervaringen in de cultuur van de dood en het begraven.

Bij ons in de buurt ligt een grafheuvel in het bos. Uit de late Bronstijd en het begin van de IJzertijd (1050-500 v.C.). Staat op het bordje. Ook toen al werden mensen eerst gecremeerd, daarna de resten begraven. In die tijd een vernieuwing. Plato en Aristoteles waren in de beschaafde wereld nog niet in zicht. Noch hun opvatting over de dood. Die later toch een van de 'duurzame lijnen van betekenis' werd in de Westerse cultuur. Misschien was die betekenis er al in de Bronstijd maar stond nog niet op schrift.

Ik kan ook gewoon op de begraafplaats langs de graven van bekenden lopen. In gedachten bij hen zijn met wie ik het leven tot aan hun dood deelde. Het wiel op Karels graf is een symbool van de betekenis die de racefiets voor hem had. Zijn onafscheidelijke materiële geliefde, en wielrennen als een vorm van liefde bedrijven. Zijn nieuwste racefiets had hij het liefst mee naar bed genomen, al moest zijn vrouw daarvoor in de kelder slapen.

In de cultuur van de dood en het begraven kun je ook aforismen verzamelen. Ze staan op bidprentjes, op graven. Elke filosoof na Epicurus ('Als de dood er is') heeft wel een goede in huis. Je kunt ook bij Slavoj Žižek te rade gaan³. Net als de andere crises: de pandemie, de oorlog, de honger in de wereld is de dood in crisis. In de tijd van Solidarnoc in Polen zag hij de volgende graffiti op een muur: 'Life is a disease which is transmitted by sex and always ends in death'. En zo is het.

¹ regte061@planet.nl; www.watknietbegrijp.nl

² De door Brahms gebruikte tekst ontdeed zich al van typisch katholieke woorden (Christus, zonde, Kruis) en was een religieus werk voor de concertzaal (E. van Hengel). Ik heb genoeg aan de muziek van orkest en zangers.

³ Sprechstunde Philosophie 1 juli 2022. Zie Sprakeloos 14-1 (p.5, 6 'das Reale, that is not a substance').

Geluk en wijsheid voor beginners

Er zijn vele betekenissen van de dood in omloop. Twee wil ik er uit lichten: die van de angst en die van de natuur.

Ziek zijn en een aangekondigd levenseinde brengt vaak angst met zich mee. Voor de dood, voor de pijn, voor de aftakeling en voor de afhankelijkheid van de zorg. Die hele angstformule maak je je eigen langs allerlei conventionele wegen. In uitsnedes van ervaring, gevoel, bewustzijn en taal. In gesprekken, toespraken, lessen, muziek, vooral rondom andere zieken en doden. Als je in God en de Duivel gelooft, kun je bang zijn voor de eindafrekening. Je kunt bang zijn dat je ontroostbaar bent en geen zin meer ziet in het leven. Je kunt bang zijn eenzaam dood te gaan, met niemand verbonden. De dood kun je nooit in je eentje begrijpen en verdragen.

Je kunt die angst zien als een *slechts* door mensen gegeven betekenis. Als uitgedrukte ervaring van de dood en haar mysteries in allerlei vormen - geschiedenis, taal, wetenschap, kunst, religie en mythe. Een ervaring die bij het leven hoort en, omdat de dood er aan ontsnapt, angst en andere heftige emoties oproept. Door je te ontdoen van die betekenis ontstaat ruimte. Je kunt vanuit de natuur de 'betekenis' die zij aan jouw leven geeft, hoger in schalen dan de angst betekenis. Maar voor de natuur heeft niets betekenis. Natuur transformeert enkel door eigen wetten alles wat tot haar behoort, al het leven van af geboorte tot dood. Natuur 'betekent' niks. Je beseft dat je het zonder enige vorm van schijn niet uithoudt in de van zich betekenisloze leegte.

Dus we zullen natuur een betekenis moeten geven als we de 'angst voor de dood' betekenis willen vervangen. Een aan de - zonder betekenis functionerende - natuur toegekende betekenis. De enige zorg die je hebt is dat die betekenis een sterke overtuiging voor je vormt. En dat gaat beter als je die met anderen deelt. We zijn onderdeel van de natuur én noodzakelijk betekenis gevende mensen in een gemeenschap met tradities en rituelen.

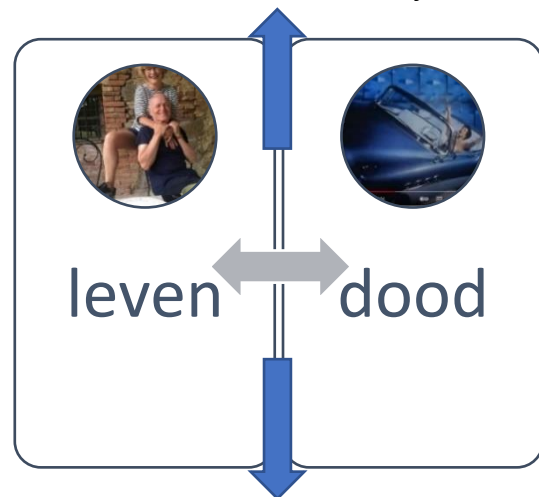

Het hekje tussen leven en dood

We hebben nu een keuze in betekenissen: dicht bij het (angstige) mens-zijn of dichtbij het natuur zijn. Vanaf de geboorte hebben we ervaringsmogelijkheden om de juiste betekenis te geven aan zowel begin als einde van leven, en alles er tussen in. Hoe krachtig een mens, wij mensen daarin kunnen zijn, blijkt op het einde. In de afsluiting van deze Sprakeloos staat hoe Jan dat onlangs in zijn leven en sterven, moedig en vastberaden, maar niet alleen deed.

Geen mens komt ooit terug van de ervaring van het dood zijn om tegen anderen te zeggen: nu weet ik wat dood zijn is. Toch kunnen we de dood wel benaderen vanuit de relatie tot de dood van de ander. Want alleen aan de hand van de verbintenis met hem of haar of met elk ander levend wezen, ervaar ik wat dood is, al sterf ik zelf nog niet. De vraag is welke betekenis, *natuur* of *angst*, die ander *als* ander bij zijn of haar sterven meer recht doet. Verandert de ene of de andere betekenis niet alleen mijn relatie met haar of zijn dood, maar ook de relatie van mijn leven met de dood? Met een *mogelijkheid* van mijn leven? Met zien in hoeverre ik die mogelijkheid zelf met een betekenis, een betere of slechtere schijn, invul. En in te zien in hoeverre de cellen dat invullen. Wat eigenlijk slechts een variant is op gewoon ouder worden en het afsterven van cellen?⁴

Ik kom hier terug op de meditatie op het bankje onder de 300 jaar oude boom in Italië (Sprakeloos 15). Een moment van stilte in het oog van de orkaan. Woord en natuur verwisselden van plaats en ik deed niks. Hield op te bestaan. Ik was niets in het Niets. In dit Niets haalde ik de hemel naar de aarde. Ruilde God in voor existentialistische waardering van leven in een geluidloos en betekenisloos Niets. Toen ik ziek werd ontdekte ik een hekje, een poortje in de wand tussen leven en dood. Een hekje of poortje houdt zowel buiten als laat binnen, heeft die dubbele functionaliteit. Kan tegelijk (dicht) alles van elkaar scheiden als wel (open) alles met elkaar verbinden. Hier komt er wat filosofie bij. 'Filosofie is leren sterven' (Plato).

Het hekje tussen leven en dood verbindt de 1^e praktijk van leven met een aantal praktijken die anderen geneigd zijn van elkaar gescheiden te houden. In elk van onze symbolische vormen (kunst, wetenschap, religie en mythe, taal, geschiedenis) speelt leven en dood een hoofdrol.

Is de dood iets anders dan de actualisering van een potentie van leven in de vorm en materie die dat leven eigen zijn? Met als opvallend kenmerk dat de actualisering van deze specifieke potentie tevens dat leven beëindigt. Sterven is de actualisering of 'werking' van leven. In een bijzondere wijze van leven in een concreet geval, die van jou of mij, met een eigen geschiedenis en context. Zoals leven bedoeld is in de eeuwige kringloop van de natuur.

⁴ Ik ga hier even voorbij aan de rol van het huurlingen leger en de therapieën en medicijnen bij de kanker. Die helpen bij zowel het willen beheersen van de angst voor de dood (als een gek naar kennis op zoek gaan) als bij de transformatie naar het begrijpen wat de natuur is en doet.

Jan gelooft niet in de hemel, wel in de Hortus

Het gaat niet om de enig ware opvatting of betekenis over leven en dood. Maar of die overtuiging je sterkt op het moment van sterven. En je troost biedt voor het verdriet over het verlies van geliefde anderen en voor je eigen sterfelijkheid. Leven en dood zijn ook ervaringen binnen een horizon van met anderen gedeelde liefde en van lijden aan het sterven van een geliefde ander. Zoals jouw eigen sterven bij anderen lijden te weeg brengt. Liefde waardoor je de ander als ander op diepgaande wijze kent speelt daarbij een rol. Hoe meer je daarvan mee krijgt in je leven met andere mensen, hoe groter de kans dat 'het goede leven' je meer aanspreekt dan het kwade. Dat je samen waarden omarmt als rechtvaardigheid en vrijheid, autonomie en verbinding, licht en geluk voor allen. Tot in de dood van de ander en van jezelf.

Ondertussen kijk ik gewoon naar etappe 17 in de Tour. Net als Karel zou doen. Top sport in de qua commercie en business model vanzelfsprekende combinatie van kapitalisme/sport. Tot in de erbij betrokken media toe. Fietsen, kleding, wedstrijden en trainingen (op hoogte, in windtunnels, achter de motor), het krachthonk, de yoga en andere lichaamsoefeningen, de voeding. Alles draait om de big data. En dan laat ik nog een dimensie weg: alles wat met mekaniekers en hun vak te maken heeft, de verzorgers, ploegleiders, fysio en andere peuten, de eigen koks, de hotels, de bussen met alles erop, eraan en erin, enzovoort. Tot in de sponsorende bedrijven toe op marketing en PR afdelingen. Materiaal-, inspannings- en beweging-, mens-, psyche- en gedrag-, informatiewetenschappers zijn erbij betrokken en bedenken voortdurend innovaties.

Bij een dagelijkse gebeurtenis zoals deze Touretappe moet je heel veel lagen onderkennen voordat je kunt genieten van de sport van Pogacar, Vingegaard en de anderen. En van Herman van de Zandt. Niet van dat deuntje van de Avondetappe, niet van de commercie en de kapitalistische praktijk. Gelukkig weet ik van Karel hoe diep de liefde voor de fiets is. Die liefde en de wetenschappelijke vooruitgang die je in deze sport ziet, vind ik dan wel weer onomkeerbaar mensen eigen. Zelfs in woorden en taal wordt vernieuwd: 'vieze papieren' hoor ik dit jaar voor het eerst van Maarten Ducrot. Beschrijf het geheel maar eens volledig als discours. Vanuit juiste perspectieven.

(The Seventh Seal, Bergman) Zo is het ook met het hekje tussen leven en dood. Enerzijds is alles

wat we in dit leven kunnen willen 'beperkt' door mogelijkheden van het lichaam als 'gesloten' systeem. Inclusief daarin gepompte hormonen, chemo's en andere medicijnen. Of middelen die het herstel van wielrenners in de Tour bevorderen. In het lichaam huist naast het goede en gezonde, het kwaad, de pijn, het lijden ook al. Het wordt ouder en/of ziek of het wil meer presteren dan op natuurlijke wijze mogelijk is. En anderzijds

wordt het hekje juist 'geopend' door een gemeenschappelijke traditie die een mooie

betekenisvolle invulling geeft aan het goede leven en doodgaan. Waar mensen, volgende generaties met meer of minder besef daarvan, dan weer mee verder gaan. In hun existentie (lichaam en geest, in gevoel en ziel) en praktijken. Ook hun praktijken raken uiteindelijk de 1^e praktijk en de dood. Of ze nou doen aan acrobatiek, berg beklimmen en andere buitensport, aan vluchtelingenzorg of museale voorstelling van kunsthistorie, aan materiaalfysica, muziek doen, documentaires maken of boomverzorging.

De gemeenschappelijke tradities en de rituelen over leven en sterven, de betekenissen, zijn onderhevig aan gunstige veranderingen.

Door moedige mensen die in staat zijn – ook op heel korte termijn als ze ongeneeslijk ziek blijken – het einde te aanvaarden en zelf datum en plaats ervan te bepalen. De angst voor aftakeling en afhankelijkheid onder ogen zien, samen met anderen. Vaarwel zeggen, ‘pas goed op elkaar en op de aarde’ als laatste wens uitspreken. En in rust en vrede gaan.

Wetend dat afscheid door geliefden en vrienden niet alleen geaccepteerd wordt, maar in stijl gevierd zal worden. Zo maakte ik dat onlangs van dichtbij mee. In een natuurlijke omgeving die was uitgekozen om zowel de aardse betekenis als de betekenis voor mensen in zijn leven te benadrukken. Een leven van muziek en van geluid, een man van beeld en foto's. In de toespraken en de live muziek, in de foto's is te horen en zien wat de mensen bijeen

brengt rond zijn kist. Wat ze samen in hun levens aan betekenis weten te geven in een heel scala aan ervaringen en verschillen in wijzen van leven. Ook aan het einde ervan. De jongeren dragen symbolisch de kist en maken een uit zijn conventionele hengsels gelichte viering mee van het leven inclusief de dood. Daar komen en gaan ze verder mee.